

# BEZOEK AAN HET LABORATORIUM

Robbert Ammerlaan over Harry Mulisch

“Zeg mij hoe gij uw kamer versiert en ik zal u zeggen wie gij zijt”, schrijft de dichter C. Buddingh’ op 27 maart 1972 in zijn dagboek. “In mijn werkkamer”, vervolgt hij, “worden vrijwel alle wanden door boekenkasten beslagen”, maar daarna geeft hij anderhalve pagina lang een opsomming en beschrijving van de objecten “op de schaarse plekjes die ik nog over heb”. Dat zijn onder meer een “fotocollage van de Beatles”, familiekiekjes, knutselwerkjes van zijn beide zonen, een ingelijste wegwerpbadmat uit “het hotel in Downham Market waar we drie jaar geleden logeerden”, “een klein, gebloemd Victoriyaans vaasje” en het “kort na haar ziekte” door zijn vrouw “op Portobello Road gekochte wit geëmailleerde bordje met daarop in rode hoofdletters alleen het woord alive”.

Die voorwerpen geven inderdaad een mooi compositieportret van de bescheiden *family man*, anglofiel en popartliefhebber die Buddingh’ was. Tegelijk is het volstrekt ondenkbaar dat een dergelijke collectie aangetroffen zou worden in de beroemde werkkamer van Harry Mulisch aan de Leidsekade in Amsterdam. Die ruimte wordt overheerst door parafernalia die passen bij het imago van de grote schrijver dat Mulisch zich aanmat: een rek met meer dan vijftig pijpen, borstbeelden van Dante en Goethe, een verzameling egyptiana die kan wedijveren met die in de behandelkamer van Sigmund Freud. Ook na de dood van Mulisch in 2010 is die wat theatrale aankleding voortgezet: op het vloeiblad van zijn bureau “heeft Kitty Saal, zijn vriendin, op een groen dictaatcahier dat zijn laatst geschreven bladzijden bevat, twee pennen en zijn bril neergelegd”.

In *Zijn eigen land* laat Robbert Ammerlaan de lezer binnenkijken in de werkkamer, waartoe hij als voormalig uitgever en beoogd biograaf van de schrijver de volledige toegang kreeg. De fraaie kleurenfoto’s van het interieur door Tom Haartsen dragen bij tot de indruk dat een geheim heiligdom wordt geopend. Toch is de kamer niet alleen het zorgvuldig geësceneerde decor van het schrijverschap. Ze bevat tegelijk allerlei sporen van het alle-

daagse: de wat uitgezakte sofa, de radiator, het snoer van een staande lamp. Daarenboven was de kamer vol van stille getuigen van Mulisch’ *work in progress* en vormde ze een gigantische archiefdoos waarin de schrijver zijn leven en werk had opgeslagen. Dat is verleden tijd: de literaire nalatenschap van Mulisch berust al ruim een jaar in het Literatuurmuseum in Den Haag.

Voor Ammerlaan lijkt vooral de voormalige archieffunctie van de kamer belangrijk. Hij diept uit de kasten en laden allerlei voorwerpen en documenten op die onmisbaar bronnenmateriaal vormen voor de biografie van Mulisch en de verdere studie van zijn oeuvre. In dat opzicht is *Zijn eigen land* vergelijkbaar met het door Mark Schaevers samengestelde *De wolven. Uit de gebeime laden van Hugo Claus* (2011).<sup>1</sup> Ammerlaan belicht onder meer het ontstaan van de romans *De aanslag* en *De ontdekking van de hemel* aan de hand van Mulisch’ briefwisseling, dagboeknotities en manuscripten, die vaak in facsimile worden weergegeven. Hij laat ook zien hoe Mulisch in de loop van zijn leven bepaalde stukken herschikt en annotteert.

Hoewel Ammerlaan zich nadrukkelijk profileert als intimus van Mulisch komen zijn eigen relatie met de schrijver of zijn visie op diens werk zelden in het geding. Dat lijkt een bewuste keuze. “Deze bronnen laat ik zo veel mogelijk zelf spreken”, schrijft hij bij aanvang, en zelf is hij “een gids, die een fascinerende reis achter de rug heeft en u hetzelfde boeiende literaire avontuur toewenst”. Boeiend en verscheiden is wat Ammerlaan tevoorschijn haalt zeker: van de sabel en de eretekens die Mulisch’ vader overhield aan de Eerste Wereldoorlog tot de oorkonde van de Reina Prinsen Geerligsprijs voor *archibald strobalm* en twee kleppers waarmee Mulisch in 1969 een uitvoering van het Concertgebouworkest hielp te verstoren. Toch is het jammer dat Ammerlaan in sommige hoofdstukken zoveel vragen oproept die hij niet of nauwelijks beantwoordt. “Je vraagt je af wat Mulisch met die ingrediënten had willen uitrichten”, luidt het bij een stapeltje met materiaal voor een boek over zijn moeder, en: “Was het door deze brief



De werkkamer van Mulisch, © Tom Haartsen

dat Mulisch' boek over Alice Schwarz ongeschreven bleef? Hoe dan ook, wie haar in dit boek ontmoet, zal dat met mij als een gemis ervaren."

Door de terughoudende opstelling van Ammerlaan zijn het vooral de onbekende teksten van Mulisch zelf die de aandacht van de lezer vasthouden. Bovendien lijkt ook de structuur van het boek grotendeels door Mulisch bepaald. Ammerlaan typeert *Zijn eigen land* als "een reisverhaal – het verslag van een zoektocht door Mulisch' literaire laboratorium, en daarmee van zijn leven en werk". Toch geeft die *voyage autour de sa chambre* maar in een klein aantal hoofdstukken echt de toon aan. Het boek is minstens zozeer opgezet als een chronologische schets van Mulisch' leven, opgevuld met vondsten uit de werkkamer. Het biografische kader is bovendien voor een groot deel ontleend aan Mulisch' eigen autobiografische geschriften, waarvan vooral *Voer voor psychologen* en *Mijn getijdenboek* uitvoerig thema's worden geciteerd. De bekende hoogtepunten en thema's staan dan ook centraal, zoals de relatie van Mulisch tot zijn ouders, de Tweede Wereldoorlog, de mythologisering van zijn schrijverschap, het maatschappelijke engagement van de jaren zestig en zijn vriendschap met de schaker Hein Donner.

*Zijn eigen land* onthult veel nieuwe en interessante documentatie. Een hoofdrol is daarbij weggelegd voor de dagboekantekeningen van Mulisch

(onder meer over de vrouwen in zijn leven en over zijn contacten met de Oranjes) en voor de kwieke brieven van zijn naar Californië uitgeweken moeder.

Toch bevredigt het boek niet helemaal door de nogal hybride opzet, die de kiem bevat voor minstens drie andere boeken. Ten eerste een half zo dik plaatwerk waarin we – met behulp van een plattegrondje, nog meer foto's en scherpere afdrucken van de ruggen in de boekenkasten – daadwerkelijk in detail door Mulisch' kamer zouden kunnen reizen. Ten tweede een minstens dubbel zo dikke uitgave van Mulisch' intrigerende dagboeken en brieven. En ten derde uiteraard een forse (biografische) studie waarin veel vondsten uit *Zijn eigen land* van meer duiding zouden worden voorzien.

Het valt te hopen dat Ammerlaan binnen afzienbare tijd zijn eigenlijke biografie kan voltooien en dat De Bezige Bij haar publicaties uit Mulisch' nagelaten werk voortzet.

#### KOEN RYMENANTS

ROBERT AMMERLAAN, *Zijn eigen land*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2016, 447 p.

#### NOOT

1. G. F. H. RAAT, 'Zelfgekozen eenzaamheid. Een keuze uit de nalatenschap van Hugo Claus', *Ons Erfdeel*, jg. 54 (2011), nr. 4, pp. 172-174.